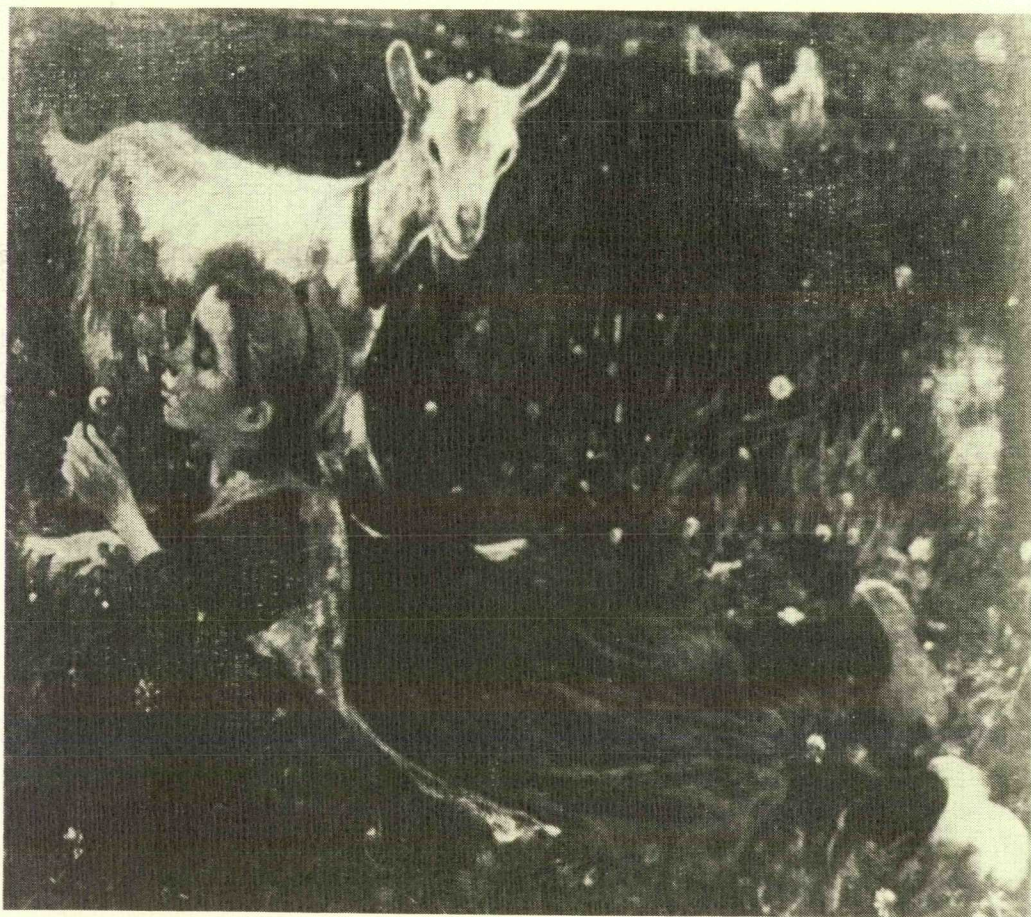

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE „HISTORISCHE VERENIGING SOEST”

9e jaargang nr.1 - zomer 1988

Foto omslag
„Het meisje met de geit”
naar een schilderij van Jac van Looy geschilderd te Soest ca. 1900.

foto prentencabinet

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980

Bestuur

Voorzitter	:	P.J. van Doorn, Schoutenkampweg 113, Soest
Secretaris	:	Mevr. E. Stolwijk, Kruisweg 2, Soest Telefoon 02155 - 17113
Penningmeester	:	J. Th. van der Putten, Leeuwerikweg 30, Soest
Overige leden	:	P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest A.J. van den Dijssel, Lange Brinkweg 11, Soest J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57a, Soest W.C.J.M. Peters, Van Mecklenburglaan 24, Soest W. Schimmel, Bosstraat 25, Soest G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam
Redactie	:	P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
Vormgeving	:	F. Elsmann, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie bedraagt f 30,- per jaar.

Betaling is mogelijk:

op de postrekening van de penningmeester Historische Vereniging Soest,
nummer 54.59.21.8

dan wel op de bankrekening van de vereniging bij de Rabobank te Soest,
rekening nummer 3599.02.235. (Giro van de bank: 212775).

JAARVERSLAG VAN DE HISTORISCHE VERENIGING SOEST OVER 1987

Ledenbestand: Het aantal leden is in 1987 gelukkig gestegen.

Dit heugelijke feit was mede te danken aan een ledenwerfactie die gehouden werd na de Historische Optocht, die immers georganiseerd was door de Historische Vereniging.

Per 1 januari 1987 bedroeg het aantal leden 209.

Per 31 december 1987 was dit gestegen tot 229.

Bestuurssamenstelling: In de samenstelling van het bestuur is in het afgelopen verenigingsjaar geen wijziging gekomen.

Het bestuur vergaderde 6 keer ter bespreking van de diverse verenigingszaken.

Ledenvergadering: Op 10 maart 1987 werd de Algemene jaarvergadering gehouden in restaurant 't Zwaantje te Soesterberg. De vergadering werd bezocht door 38 leden.

De jaarstukken voor 1986 werden behandeld en goedgekeurd.

De contributie voor 1987 werd ongewijzigd vastgesteld op f 30,- per jaar (verenigingen f 75,-).

De aftredende bestuursleden P.J. van Doorn, W. Schimmel en J.E.J. Hilhorst werden bij acclamatie herkozen.

Na de vergadering werd er door de heer W. Top op zeer boeiende wijze verteld over Soesterberg in het verleden.

Periodiek van Zoys tot Soest: Wederom verschenen in dit verenigingsjaar 4 nummers van ons tijdschrift "Van Zoys tot Soest", met in het laatste nummer tevens een inhoudsopgave van de eerste vier jaargangen.

Dank zijn wij verschuldigd aan de leden die hun bijdrage leverden in de vorm van aangeboden copy, aan de verzorgers van het typewerk, de lay-out, de correcties en aan de vrijwilligers die het blad bij de leden hebben bezorgd.

Werkgroep Genealogie: Iedere 2 maanden kwam deze groep in de Oudheidkamer bijeen. Er werden diverse onderwerpen besproken en gegevens uitgewisseld.

Werkgroep karakteristiek Soest: In samenwerking met de Stichting Oud Soest werden er diverse tentoonstellingen georganiseerd in de Oudheidkamer.

Door de leden van onze werkgroep monumenten is er ook dit jaar weer veel werk verzet. Aan dit werk is nog geen einde gekomen.

Overige activiteiten: 1 keer in de 2 maanden werd er in de Oudheidkamer een bijeenkomst belegd waar diverse interessante onderwerpen aan de orde zijn geweest.

We zijn begonnen met een Nieuwjaarsreceptie die al geheel en al in het teken stond van het Landjuweel. Het hele jaar 1987 werd trouwens beïnvloed door dit Landjuweel.

Natuurlijk was daar de Historische optocht, georganiseerd door de H.V. De commissie die deze opdracht tot een goed einde heeft gebracht, is onder dankzegging opgeheven.

Ook zijn tijdens dit Landjuweel door de H.V. lezingen gehouden: de heer G. Staalenhoef heeft gesproken over Jacob van Gaesbeek en de heer B. van Os over oude gewoontes en gebruiken.

In diezelfde periode is ook themanummer 2 verschenen: "Oude Amberbachten" geschreven door E. Heupers. Dit boekje werd op 26 november 1987 officieel aangeboden aan Mevr. Heupers.

Tot slot heeft de heer W. Schimmel in november een lezing gehouden over de Schuttersgilden in de loop der tijden.

Met de werkgroep genealogie was er dus iedere le dinsdag van de maand een bijeenkomst van de H.V.

Deze verschillende avonden werden in iedere uitgave van "Van Zoys tot Soest" middels een bijsluitende bekend gemaakt.

Terugziende op 1987 kunnen wij constateren dat diverse activiteiten de vereniging bezig hebben gehouden.

Helaas kan een jaarverslag slechts een beknopte weergave zijn van een deel van deze activiteiten.

HAND- EN SPANDIENSTEN GEFORMALISEERD?

Aandacht voor een tweetal raadsbesluiten.

door Wim C.J.M. Peters.

In de bibliotheek van de gemeente bevindt zich de eerste druk van "Het Nederlandsch Gemeenterecht" (uitgave 1895) van Mr. J. Oppenheim. Een standaardwerk uit die tijd.

Al lezend komt men een paar maal de gemeente Soest tegen. Eén passage trok mijn aandacht. Het was daar waar vermeld stond, dat de Kroon een besluit van de gemeenteraad van Soest had vernietigd omdat de raad in een verordening - een belastingverordening - niet alle inwoners bond.

Daar het een uitspraak betrof uit 1852 besloot ik na te gaan of in het archief van de gemeente hierover nog wat bewaard is en of het interessant zou kunnen zijn voor de lezers van dit blad.

De heer Haanstra, houder van het statisch archief, kon mij originele stukken tonen en, hoewel de zaak eigenlijk slechts wetenschappelijk van betekenis is, draagt zij toch enkele best boeiende elementen in zich; zij hebben mij tot het schrijven van dit verhaal aangezet.

Wat was het geval?

In de gemeentewet van 1851 wordt aan de gemeenteraden de bevoegdheid gegeven belastingverordeningen vast te stellen. Zo kenden we in die tijd een "hoofdelijke omslag"; leges, een belasting op honden, maar ook een belasting in natura! Zij werd omschreven als "verplichting tot arbeid of levering ten behoeve van gemeentewerken."

Over deze laatste belasting, aangeduid als het verrichten van hand- en spandiensten, heeft Soest jurisprudentie gemaakt.

Op voorstel van burgemeester en wethouders besluit de gemeenteraad in zijn vergadering van 27 mei 1852 een verordening op het onderhoud der wegen en voetpaden vast te stellen.

In die vergadering, voorgezeten door burgemeester P. Gallenkamp Pels,

Van Zoys tot Soest - Inhoud 7de jaargang

nr. 1

Zomer 1986

Het veerhuis aan de Kleine Melm, door de redactie.
Huys en hofstede Luchtensteyn te Soest II, door
G. Staalenhoef.

Oorsprong wegen in deze omgeving onduidelijk, wegen
voeren naar oneindigheid, door B.J. v. Os.

Het Soester Natuurbad, door Hans Kraal.

Huize "Schoonoord" (Witsenburg, Villa Colenso) door
Ds. J.J. Bos.

Uit de tijd van de Patriotten 1787, redactie.

De glasblazerij te Isselt, door E. Heupers.

nr. 2

Herfst 1986

De Bakkerij van "van Brummelen" door G. van Brummelen.
Het Vliegveld Soesterberg, door Hans Kraal.

Huys en Hofstede Luchtensteyn te Soest, door
Jo Hilhorst.

De invloed van de Zuid Nederlandse immigranten in de
Noordelijke Nederlanden omstreeks 1572-1630, door
W. Klein.

Soesterberg, door P.J. v.d. Breemer.

De Kalkbranderij, door E. Heupers.

nr. 3

Winter 1986-87

In memoriam Johannes Gijsbertus Hilhorst.

Het "Seminarie" op de Bunt, het huidige Soest Zuid,
door W.A. Klein.

Hamelenberg (Bartolotti-Vosseveld), door Ds. J.J. Bos.

Het Kasteel Hamelenburg, door P.J. van den Breemer.

Soesterberg II, door P.J. van den Breemer.

nr. 4

Lente 1987

De Bunt en omgeving omstreeks 1900, door W.H.A. Klein.
Soesterberg III, door P.J. van den Breemer.

De Predikantswoning in de Kerkebuurt, door
Ds. J.J. Bos.

Onbewaakte overwegen in vroeger dagen, door
J.M. Veenstra.

Bushistorie, door Hans Kraal.

Van Zoys tot Soest - Inhoud 6de jaargang

nr. 1

Zomer 1985

Het Engenbergje te Soest, door Joh. W. Noordam.
Germaanse Grafheuvels, door Ds. J.J. Bos.
Het Wittemans-veentje, door Ds. J.J. Bos.
De Koninklijke Standaard, door F.S.I. Knaapen.
Soester straten schrijven geschiedenis II, door
G. Staalenhoef.
Bladzijden uit mijn jonge leven II, door J.M. Bredée.
Haagse Hopjes, door F.S.I. Knaapen.

nr. 2

Herfst 1985

Een Vriesche hangklok op zes gulden, uit een nota-
riële acte van 1826.
Bladzijde uit mijn jonge leven III, door J.M. Bredée.
Percelering op de Soester Eng, door P.H. Veen.
Het Slangenbosje, door Hans Kraal.

nr. 3

Winter 1985-86

Prehistorische Grafheuvel op de Eng gerestaureerd,
door de redactie.
Een stukje historie tot leven gebracht met een metaal-
detector, door T. Bikker.
Bladzijden uit mijn jonge leven (Slot), door
J.M. Bredée.
Station Soest, door Hans Kraal.
Buitenplaats Middelwijk, door Ds. J.J. Bos.
De Sint Paulusabdij, uit familiegegevens van "Het
geslacht Roeten".

nr. 4

Lente 1986

Jaarverslag 1985. Het Bestuur.
Geschiedenis van Soest e.o. vóór de eerste vermelding
in de bronnen, door Rainoud van Dorresteyn.
Huys en Hofstede Luchtensteyn te Soest, door
G. Staalenhoef.
Landgoed Pijnenburg, door Ds. J.J. Bos.
Foto's uit de oude doos, door de redactie.

ontbreekt het lid P. v.d. Bremer, doch dit terzijde.
De notulen vermelden:

- "4e Eindelijk besluit de Raad tot het vaststellen der navolgende vier verordeningen:: als
- A. Tot heffing eener belasting op de honden
 - B. Op het onderhoud der wegen en voetpaden
 - C. Tarief voor de heffing van leges en Expeditiegelden van stukken uit het gemeente-archief
 - D. Regelende de invordering van den hoofdelijke omslag.
(Fiat Insertio der Bijlagen No. 8 bis 9-10 en 11 dezer Notulen).

Om daarmee te handelen overeenkomstig de art. 167 volgg. en 233 volgg. der wet van den 29 Juny 1851 (Staatsbl. N° 85).

Goedgekeurd de invoeging van dit renvooy
tusschen den Elfden en twaalfden regel
dezer bladzijden.

P. Gallenkamp Pels

T. Smoorenburg wethuders l.s."

De bijlage bij de notulen geeft de verordening, als onder B. aangegeven, woordelijk weer. Voor zover van belang neem ik deze over.

"De Raad der Gemeente Soest c.a.

Overwegende dat tot een behoorlijk onderhoud der wegen en voetpaden binnen deze Gemeente, meestal strekkende ten dienste van de landbouwende ingezetenen derzelve, de plaatselijke middelen ongenoegzaam zijn;

dat het bovendien van oudsher gebruikelijk is dat sommige dier wegen, door de ingezetenen, op aanwijzing van het Plaatselijk bestuur, onder de benaming van hand- en spandiensten, onderhouden worden, en willende voortaan deze aangelegenheid, op eenparigen voet regelen

Gezien de art. 192 en 193 der Wet van den 29 Juny 1851 (Staatsblad N° 85)

Heeft besloten:

Art: 1

"Tot den aanvoer van alle soorten van materialen, benoodigd tot daarstelling, verbetering of onderhoud van alle gemeente-wegen-voetpaden dijken of dammen, waterleidingen en dergelijken, of tot zoogenoemde hand- en spandienst, zullen gehouden zijn alle landbouwende ingezetenen op de navolgende voet en wijze"

Art: 2

"Eene lijst opgemaakt.... van alle ingezetenen in de termen vallende van art. 1 met aanduiding van het getal paarden, wagens of karren en voerlieden, waarmede zij gehouden zijn voornoemde dienst te verrigten of te doen verrigten.

Deze lijst zal jaarlijksch in een der maanden Mei, Juny, July of Augustus door Burgemeester en Wethouders worden herzien en de herziening door den Raad worden goedgekeurd."

Art: 3

"Ten voornoemde einde wordt de Gemeente verdeeld in Negen wijken als Wijk A strekkende enz. Fiat insertio van omschrijving der grenzen
 Wijk B -----
 Wijk C enz. enz."

(Het valt op, dat de inwoners in de wijken A en B ook in andere wijken dienst moeten doen). Dat geldt niet voor ingezetenen in de wijken E.F.G. en H. De verordening omschrijft dat als volgt: "Derwijl die der wijken E.F.G. en H alleen tot den dienst in hunne eigene wijk mogen worden opgeroepen"

Helaas ontbreekt een tekening of omschrijving van de wijken. Waarom de bewoners van een bepaalde wijk wel kunnen worden opgeroepen te werken in andere wijken en anderen niet is mij niet duidelijk geworden).

Art: 4

"De voornoemde oproeping zal geschieden door een commissie uit den Gemeenteraad voor de wegen enz., benoemd ingevolge artikel 54 en volgende der gemeente wet en zulks door kennisgeving, vermeldende de dag, het uur, en het getal voerlieden, paarden, wagens of karren, ondertekend door een lid dier commissie drie dagen te voren aan den opgeroepene intezenden. enz."

Art.: 5

"De ingeschrevene op de lijst in art. 2 vermeld zullen in den loop van hetzelfde jaar slechts kunnen worden opgeroepen als volgt Die voor 1 Paard: voor 1 dag met 1 paard en eene Wagen of Kar Die voor 2 Paarden: voor 1 dag met 2 Paarden en eene Wagen of Kar enz.

Bij elken wagen of kar eene voerman te stellen boven de Zestien jaren oud.

De oproepingen zullen nimmer in de maanden Mei, Juny, July en Augustus mogen geschieden"

Art: 6

"De opgeroepene is bevoegd zijne dienst, te zijner verantwoordelijkheid, door een ander te laten waarnemen; hij kan zich daarvan ook afkopen tegen betaling van Twee Gulden per dag voor ieder paard (voerman en wagen daaronder begrepen) mits daarvan daags voor den dag waarop hij zoude moeten opkomen, kennisgevende aan het lid der commissie, die hem heeft opgeroepen en onder overlegging eener kwitantie van den Gemeente Ontvanger van betaalde afkoop"

Art: 8

Dit artikel regelt de straffen:

"Zij die drie uren of meer te laat komen met twee gulden en zij die wegblijven of zijn weggezonden (art. 7 regelde dat) met vier gulden.

De Raad behoudt aan zich het regt bij het bestaan van verzachtende omstandigheden zonder vervolging in rechte over de voornoemde boeten in dading te treden.

Tot het constateren der overtredingen dezer verordening zijn, behalve den Burgemeester, ook bevoegd de leden der in art. 4 bedoelde commissie."

De verordening is dezelfde dag verzonden aan Gedeputeerde Staten van Utrecht ter verkrijging van goedkeuring.

Het duurt tot 26 augustus voordat zij reageren.

Zij doen dit als volgt:

"Utrecht, den 26 Augustus 1852

Den Heere Burgemeester der gemeente Soest

Bij koninklijk besluit van den 26 July 11/staatsblad N° 134/ zijn vernietigd de art. 1 en 8 der door de raad Uwer gemeente, in zijne vergadering van den 27 Mei 11, vastgestelde verordening op het onderhoud der wegen en voetpaden.

Wij geven u hiervan, voor zoo veel nodig is, kennis, met uitnodiging om, ingevolge art. 159 der gemeentewet, zorg te dragen dat in hetgeen bij die vernietigde artikelen geregeld was, worde voorzien, of wel de verordening, voor zoo verre zij bestaat, worde ingetrokken. Wij zullen Uw bericht deswege te gemoet zien.

Gedeputeerde Staten van Utrecht

get. S. van Hiemstra

Ter ordonnantie van Dezelfen"

ondertekende de griffier onleesbaar

Het exemplaar van het Koninklijk Besluit is ook voorhanden in Soest. De meest essentiële alinea's:

"Wij, Willem III, bij de Gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot Hertog van Luxemburg enz. enz. Op den voordracht van Onze Minister van Binnenlandsche Zaken ... Overwegende, dat art. 1 dier verordening alle landbouwende ingezetenen der gemeente tot het aanvoeren van materialen, benodigd tot daarstelling, verbetering of onderhoud van alle gemeentewegen, voetpaden enz. verplicht;"

Daarna concludeert het KB, dat de gemeentewet uitdrukkelijk bedoelt geen onderscheid te maken naar rang en stand en dat het daarom de gemeenteraad niet vrijstond deze verplichting op te leggen aan alleen de landbouwende ingezetenen en de overige klassen van de ingezetenen daarvan vrij te stellen.

Tenslotte mag de raad zich niet het recht voorbehouden geen vervolging in te stellen, omdat een dergelijke bepaling in strijd is met de voorschriften van het Wetboek van Strafvordering. Dit is voorbehouden aan het Openbaar Ministerie.

Het KB werd ondertekend in "Het Loo, den 26sten July 1852"

De gemeenteraad neemt in zijn vergadering van eind augustus 1852 kennis van het koninklijk besluit. De notulen vermelden:

"4° Wordt kennisgenomen van het Koninklijk Besluit d.d. 26 July 11 inhoudende vernietiging op de daarbij aan gevoerde gronden van de art. 1 en 8 der Verordening indato 27 Mei J.L., doordezen Raad vastgesteld op het onderhoud der wegen en voetpaden, waarop wordt besloten, aangezien eene toepassing dier verordening niet enkel op hun die wagens en paarden voor hun bedrijf als landbouwers bezitten, maar ook op alle klassen van ingezetenen, zonder onderscheid van rang en stand, zo niet onuitvoerlijk immers en in allen gevallen zoo hoogst moeyelijk en voor de laatstgenoemde zoo bezwarend zoude worden, dat het nut en voordeel van dergelijken maatregel daartegen niet zouden opwegen om, de meergenoemde verordening bij deze geheel intetrekken."

En daarmee zijn we dan weer bij het begin. Of de gemeente op een andere wijze de "plaatselijke middelen" (de financiën dus) op peil heeft weten houden werd mij niet duidelijk. Wel begreep ik, dat in die vergadering op de begroting van 1853 een verhoging van f 25,- werd opgenomen voor de vroedvrouw in Soesterberg. Daarmee werd het bedrag gebracht "op f 40,- (veertig guldens)". Aan geldmiddelen dus toch geen gebrek.

REACTIE VAN LEZERS

HET VEERHUIS AAN DE KLEINE MELM

=====

Aan de interessante geschiedenis van de Kleine Melm, geschreven door de heer Gerard Staalenhoef, kan ik uit eigen herinnering nog het volgende toevoegen:

Vóór "Zwarte Willem", in de jaren 1920 en 1930 woonde op de Kleine Melm Rijer van de Hoef met zijn echtgenote. Voor zover ik weet, een kinderloos echtpaar van middelbare leeftijd of iets ouder.

Bij deze van de Hoef huurden wij nu en dan een roeiboot waarmee we tochtjes maakten op de mooie Eem, een enkele keer zelfs tot Baarn.

Een hele tocht, de zware ijzeren boot in aanmerking nemend.

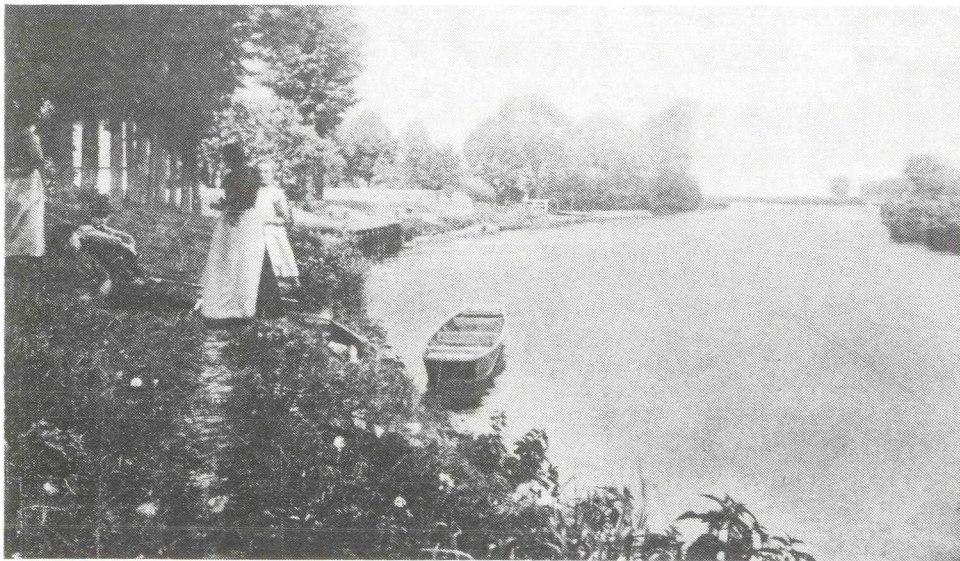
Enkele honderden meters ten zuiden van het veerhuis - dus richting Amersfoort - deed de Eem in deze jaren dienst als openbaar en kosteloos zwembad. Bij mooi weer begaven zich velen op deze plaats te water. Het was wel zaak de zwemkunst machtig te zijn, want de vaargeul was gevaarlijk diep. Helaas hebben zich dan ook enkele verdrinkinggevallen voorgedaan.

Toezicht en accomodatie ontbraken geheel. Aan- en uitkleden geschiedde aan de dijk. Vooral bij het afdrogen en aankleden moesten veelal vreemde capriolen worden gemaakt om een en ander enigermate decent te laten verlopen. De kuisheid stond in die jaren belangrijk hoger aangeschreven dan thans.

De kwaliteit van het zwemwater in de Eem was afwisselend van vrij goed tot uitgesproken slecht, afhankelijk van industrielozingen en weersomstandigheden. Het kwam nog wel eens voor, dat thuis een bad moest worden genomen om de lucht van het vervuilde water kwijt te raken, maar hieraan tilde men in die tijd nog niet zo zwaar.

Na opening van het Natuurbad in de voorzomer van 1933 behoorden deze toestanden nagenoeg tot het verleden.

J.M. Veenstra

Aan de Eem.

DE INTERLOKALE VERBINDINGEN VAN SOEST VAN PREHISTORIE TÓT HEDEN.

door W.H.A. Klein

Inleiding

Uit de verzamelde documentatie over de geschiedenis van Soest en omgeving en de huidige benaming van enkele "oude wegen" blijken tegenstrijdigheden ten aanzien van de juiste ligging van deze interlokale wegen. Dit was de aanleiding verdere gegevens te verzamelen om hierin klaarheid te brengen. Hiertoe werden o.a. zoveel als mogelijk fotokopiën verzameld van oude kaarten. Fragmenten van enkele van deze kaarten illustreren het gestelde in dit artikel.

Voor de oudste gegevens moeten wij te rade gaan bij de archeologen en hun interpretatie van de vondsten. Pas vanaf de Romeinse tijd werden geschiedkundige gegevens op schrift gesteld doch ook voor die tijd moet veel uit archeologische vondsten geconcludeerd worden. Uit de middeleeuwen zijn vele schriftelijke bronnen beschikbaar. Pas in de 16de eeuw komen ook kaarten beschikbaar; de oudste van de omgeving van Soest is van 1580 (1). Voor een juiste interpretatie van deze kaart en de andere summiere oudere kaarten moeten deze vergeleken worden met latere nauwkeurige topografische kaarten. Deze vergelijking is mogelijk doordat vanaf de eerste bewoning van Soest geen belangrijke geologische veranderingen hebben plaatsgevonden. Belangrijke veranderingen werden door de mensen niet aangebracht, immers alles moest door handenarbeid gedaan worden. Derhalve werden voor wegen steeds zo vlak mogelijke stukken op een stevige ondergrond gebruikt, dus door de dalen en langs de flanken van de Utrechtse Heuvelrug.

Daarbij kwam dat de nederzettingen ook overwegend op de flanken van hogere grond gelegen waren. Onvermijdelijke doorkruising van een stukje veenmoeras werd "overbrugd" door een knuppelweg, die bedekt werd met heideplaggen. Door nu uit te gaan van de topografische kaarten met hoogtelijnen wordt duidelijk waarom een weg een bepaald tracé volgt. In het vervolgartikel zal blijken dat ook de spoorbanen zoveel mogelijk in de tracees van de oude doorgaande wegen aangelegd werden.

Achtereenvolgens zal in deze artikelenreeks behandeld worden:

- de interlokale wegen in de verschillende perioden
- de spoorwegen en trams, wier opkomst te danken is aan de industriële revolutie in Nederland 1850-70 1)

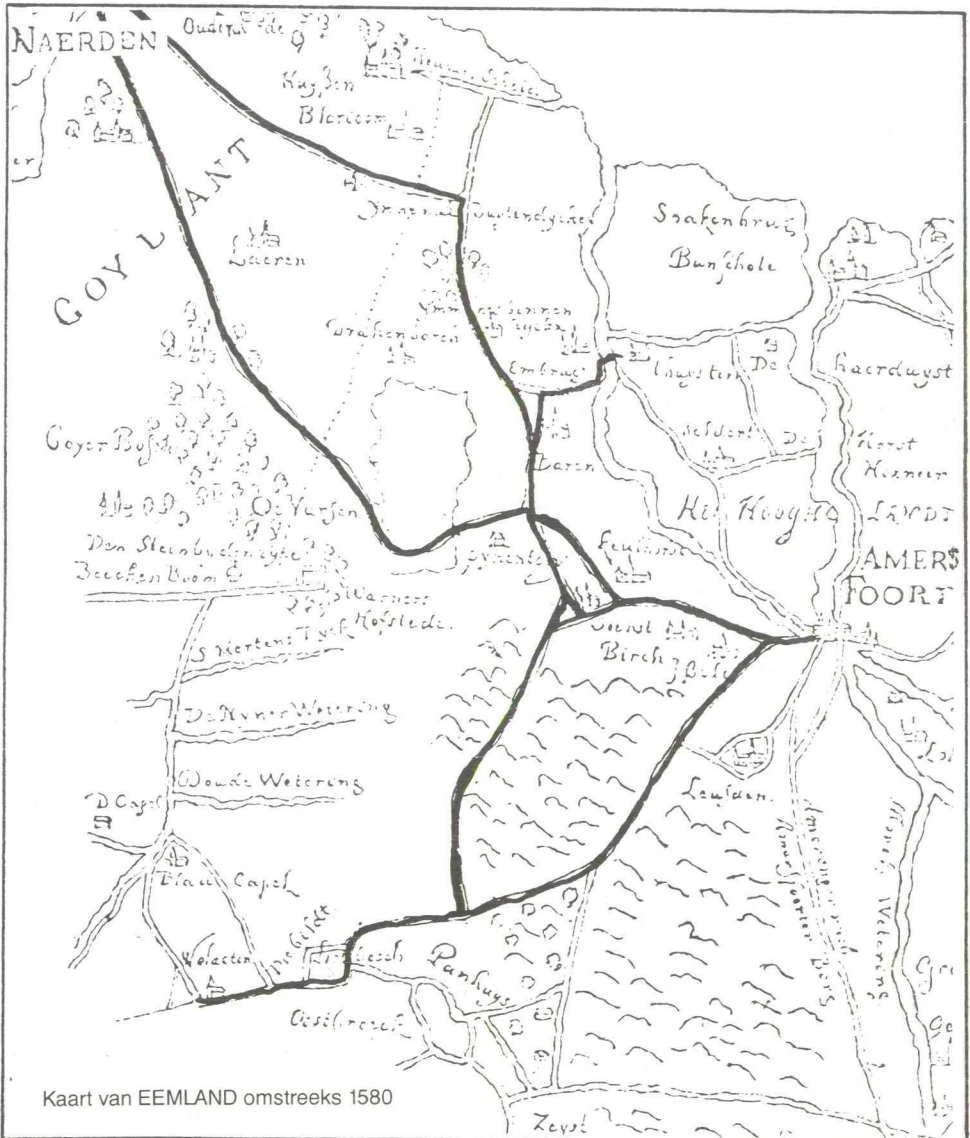
De interlokale wegen

De Prehistorie

De behoefte aan permanente interlokale verbindingswegen ontstond pas toen mensen zich vestigden om landbouwbedrijven te stichtten. Toen begon ook de eerste werkverdeling o.a. ambachtslieden, gereedschappenmakers, en daarmee ook de handel en het regelmatig trekken van de handelaren om de landbouwvestigingen te bezoeken. Voor Soest en omgeving was dit in de jonge steentijd (neolithicum) 2500 - 1600 v. Chr. Toen vestigden zich migranten uit Z.O. Europa, de zgn. touwbekercultuur in het oosten van Nederland en uit Spanje de zgn. klokbekercultuur in midden Nederland. Het grensgebied tussen beiden lag ongeveer bij Amersfoort 2). Deze migranten stichtten akkerbouw- en veeteeltbedrijven. De ambachtslieden onder hen waren vuursteenbewerkers en vermoedelijk bijlenslijpers en/of hande-

laren die gebruiksvoorwerpen kwamen aanbieden van steensoorten uit andere delen van Europa. Een indicatie waar de wegen toen liepen is niet gevonden.

Uit de volgende periode, de Bronstijd, 1600-700 v. Chr. 1) duiden archeologische vondsten op handelsroutes van bronzhandelaars uit Spanje en Engeland. Van de Engelse handelaars is uit vondsten gereconstrueerd dat hun route liep van de kust over het Gooi naar

Amersfoort en verder oostwaarts tot in Duitsland. Gaan wij de terreingesteldheid na tussen het Gooi en Amersfoort dan moet deze route langs de noordflank van de Soester Eng gelopen hebben. Met de toename van de handel vestigden zich bronshandelaren met hun gezinnen in de omgeving waar thans Hilversum ligt. Zij worden aangeduid met "Hilversumcultuur". Over een noord-zuidverbinding uit die tijd is niets gevonden.

De stelling van enkele schrijvers dat de oost-westverbinding over de Soester Eng gelopen zou hebben is onmogelijk; de klim daarop is een onoverkomelijke hindernis voor de logge karren met massieve wiel-schijven getrokken door ossen. Zoals eerder gesteld waren de wegen op zo vlak mogelijk terrein.

Over wegen in de ijzertijd 700-12 v. Chr. werd geen informatie gevonden.

Zo ook niet uit de Romeinse tijd 12 v. Chr. - 450 n. Chr.

Dit is niet verwonderlijk daar de grens van hun rijk aan de Rijn lag en zij dus geen behoefte hadden aan vaste verbindingen in het gebied van Soest. Wel waren er handelsbetrekkingen met de Romeinen hetgeen blijkt uit opgravingen zoals o.a bij Oud-Leusden 5).

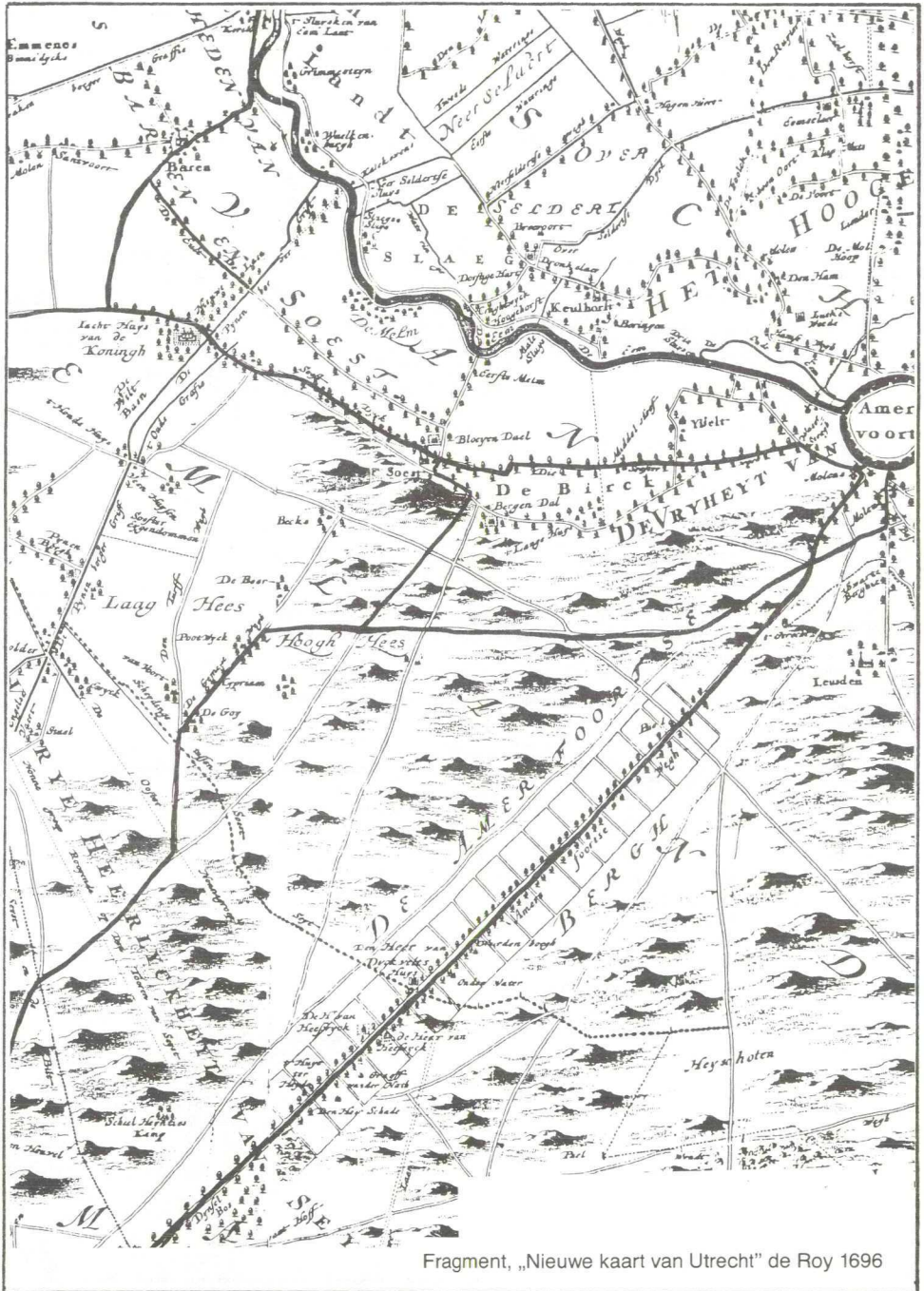
Na de val van het Romeinse Rijk volgt een zeer roerige periode, 450-750 n. Chr., die met grote volksverhuizingen gepaard ging. In het oosten vestigden zich de Germanen en in het z.o. de Kelten 1). Hierover zijn weinig gegevens beschikbaar over verbindingen.

De Middeleeuwen 450-1500

Vanaf de vijfde eeuw beginnen de Frankische Koningen de gebieden die het voormalige Romeinse Rijk in Europa uitmaakten aan zich te onderwerpen en een centraal bestuur in te stellen. Hiervoor zijn verbindingswegen nodig en worden oude wegen verbeterd en zonodig nieuwe wegen aangelegd. De rentmeesters en andere bestuurders moeten alles vastleggen waardoor vanaf die periode veel documentatie beschikbaar is. Zo is uit deze periode de oudste akte bekend waarin Soest en Hees genoemd worden 3 en 4). Deze akte is van 3 februari 1028, volgens onze jaarrekening 1029.

Hierin bevestigde Keizer Koenraad de giften van Bisschop Ansfridus aan het Klooster Hohorst. De Villa (nederzetting) Hees wordt reeds genoemd in een akte van 838 8). Soest en Hees moeten op dat moment reeds lang bestaan hebben, althans bewoond geweest zijn. Voor Soest is dit geweest langs de toen al eeuwen lang bestaande weg van het westen naar het oosten. Het ontstaan van Hees zal vermoedelijk samenhangen met de aanleg van de Oude Amersfoortse weg (naar Utrecht) en de aanleg van de verbindingsweg van Soest naar Utrecht. Deze laatste weg moet uiterlijk zijn aangelegd toen de paters Hohorst verlieten en in Utrecht de Sint Paulus Abdij stichtten. Deze abdij kreeg alle goederen van Hohorst mee. Zeker is dat het een bestaande weg was in de 14de eeuw 8), toen had nl. de Bisschop van Utrecht groot belang bij die weg. Hij kwam nl. in het bezit van Huis ter Eem en gaf via zijn rentmeester opdracht aan de Gerechten Baarn en Soest het weggedeelte tussen beide gerechten door een veenstrook te verbeteren, door er een dijk aan te leggen, de "Soestdijk". "Huis ter Eem" was voor hem zeer belangrijk nl. om zich aldaar in te schepen naar het Over-Sticht (Overijssel, Drenthe en de Stad Groningen) dat ook onder zijn jurisdictie viel.

Een reis over land erheen zou door het gebied van de Heren van Gelre gaan, zijn grote rivaal waarmede menige strijd geleverd werd. Hoe liep nu die weg van Huis ter Eem over Soest naar Utrecht? Bij "Huis ter Eem" en Eembrugge liep een weg door Baarn naar de west-oostweg

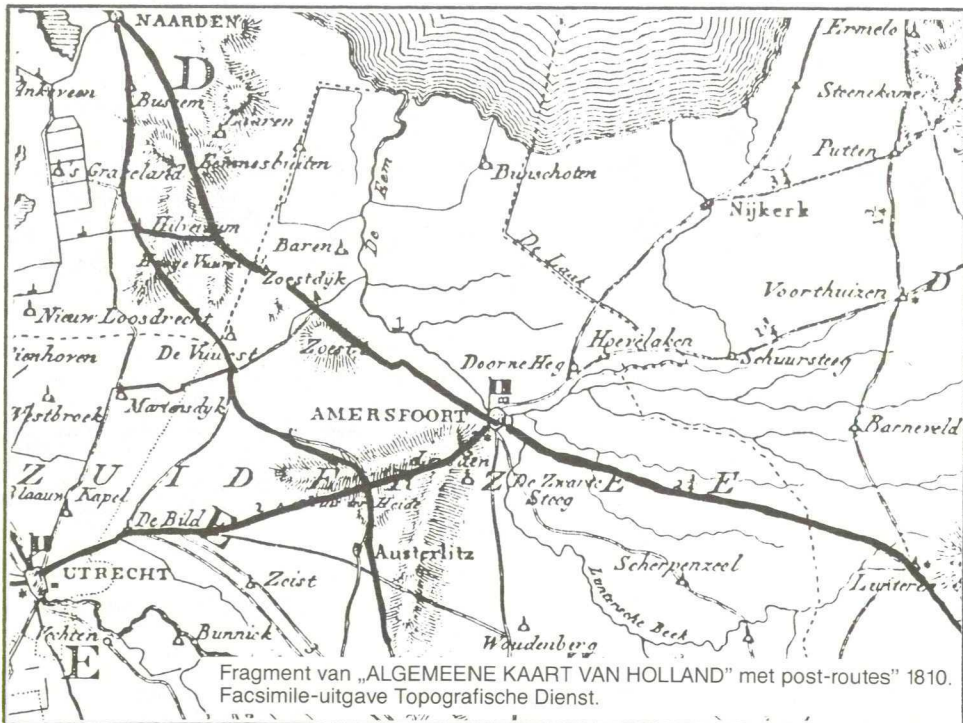

Fragment, „Nieuwe kaart van Utrecht” de Roy 1696

door Soest. Aan de noordpunt van de Soester Eng splitste de weg naar Utrecht rechts af en werd later "de weg achter den Eng" genoemd. Deze liep over de Beetzlaan en de Nieuwegeweg naar de Bunt om daar af te slaan en als "De Gemene Wegh" naar Hees te gaan. Op latere kaarten de "Nieuwe Weg" of "Nieuwe Veldweg" genaamd. Aan dit stuk weg lag de boerderij tevens café "de Eerste Aanleg", rond de eeuwwisseling beheerd door Peel Hornsveld, thans nog bestaand als Camping. Bij Hoog Hees sloot deze weg aan op de Oude Amersfoortse weg en die als "Bildtsche weg" of doorging tot de aansluiting op de "Steenweg" van de Bilt naar Utrecht, waarschijnlijk de oudste authentieke weg in Nederland 7). De weg komende van Hees wordt in het boek "Houdringe" 6) beschreven als "... een breed bospad dat ... eeuwenlang de verbinding met Soest was voordat de Soestdijkseweg werd aangelegd".

Opvallend aan de onderhavige weg op de top. kaart van 1847-48 is dat deze bij Hoog Hees (de Palz) in een delta uitwaaiert. Dit komt door het losse dekzand dat de akkers van Hoog Hees en omgeving met zand bedekte 8). Dit zal wel een belangrijke reden geweest zijn dat de Staten van Utrecht in 1652 aan Amersfoort de opdracht gaven tot aanleg van de nieuwe rechte weg vanaf de Amersfoortse berg tot de Bilt 9).

Deze nieuwe weg waaraan later het dorp Soesterberg zou ontstaan werd gekruist door de "Hessen" of "Postweg" van Amsterdam naar Arnhem. Daar dit punt halverwege deze route was werden hier paarden gewisseld bij de herberg en stalhouderij "Huis ten Halve". Over de juiste ligging van deze Hessenweg is een onduidelijkheid.

Volgens ontvangen informatie zou deze weg over Soest gelopen hebben en heeft de Beetzlaan er deel van uitgemaakt. Volgens de kaart met postroutes van 1810 (III) liep deze postweg echter over Huis ter Heide naar de Vuurst en Hilversum. Wie kan hierover opheldering verschaffen?

Een lokale zandweg die uitgroeide tot een interlokale weg is de Soesterbergsestraat, op de kaart van 1847-48 "De Doode weg".

Deze weg werd aanmerkelijk verbeterd toen bij de kruising van deze weg met de spoorlijn, in 1863, een station gebouwd werd. Hiermede leverde deze weg een goede interlokale verbinding door zijn aansluiting op de nieuwe weg Amersfoort-de Bilt. Van 1911 tot 1915 was de officiële naam de Vliegkampstraat.

Ter afronding van dit overzicht van de interlokale wegen keren wij terug naar de oudste weg, om zijn juiste ligging aan te geven. Zoals ook de kaarten aantonen komt de weg over de Soestdijk in de gemeente Soest en loopt langs de voet van de Eng achter de Oude Kerk langs over de Neerweg en de Zwarte weg, thans Peter van den Breemerweg, naar Amersfoort. Een nog oudere naam is de Beneden of Lage Birkseweg. Reeds op de oudere kaarten en nog steeds is deze weg te herkennen aan de dubbele bocht, bekend als "De Krommert". Het eigenaardige van deze weg is dat hij eeuwen lang de hoofdverbinding van Soest met Amersfoort was, terwijl hij dikwijls onder water stond bij de overstromingen van de Eem. Als alternatief had men immers de Boven Birkseweg, de huidige Birkstraat. Dit was een lokale weg die bij de Isselt de Beneden Birkse, of Soesterweg, kruiste. Tussen 1810 en 1847 (III en IV) werd de Birkstraat doorgetrokken naar Amersfoort. Vermoedelijk toen het de "Rijksweg 1b" werd. Tevens werd de weg in Soest verlegd en geleid vóór de Oude Kerk langs en veranderde dit stuk weg van De Doode weg in de Torenstraat. Vermelding verdient nog dat ten tijde van de paardentram er op Kerkstraat en Torenstraat éénrichting verkeer was. Andere wetenswaardigheden zijn dat deze Rijksweg in Soest verdeeld is in acht straten met aparte namen en een "plein", voorts is het de Rijksweg met dichtste bezetting aan benzinstations.

Soest, april 1988

Literatuur:

1. Tweeduizend eeuwen en toen pas kwamen de Romeinen. A. Bruijn en E. Bunte.
2. Van stenen bijl tot bronzen lans. De Praehistorie van Gelderse Vallei en Veluwe. G. van Aken en A. Bruijn 1955.
3. De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht. W. van Iterson 1932.
4. Historisch-geografische ontwikkelingen in en om Soest. Dr. M.K.E. Gottschalk. Jaarboek van de Vereniging Oud-Utrecht 1970.
5. De Opgravingen bij Oud-Leusden 1982-1985. W.J. van Tent (een voorlopig verslag).
6. "Houdringe". Historie van een Biltse buitenplaats, K.B. Nan-ning, 1987.
7. Winkler Prins Encyclopaedie, 1955.
8. "Van Zoys tot Soest" tijdschrift van de Historische Vereniging Soest, 5e jaargang nr. 3 artikel "Hees", W. Klein.
9. Idem, 7e jaargang nr. 2 artikel "Soesterberg", P.J. v.d. Breemer.

Kaartfragmenten bij het artikel:

- I Eemland omstreeks 1580. Naar een op perkament getekende kaart berustend in het Archief der gemeente Utrecht.

- II Nieuwe Kaart van Utrecht. De Roy 1696.
- III Facsimile-druk van "Algemeene Kaart van Holland, met de post-routes" 1810 uitgeg. door Topografische Dienst.
- IV Facsimile-uitgave van Topografische Dienst van topografische kaart nr. 32, Amersfoort, verkend 1847-1848.

WANDELING DOOR AMERSFOORT

Redactie

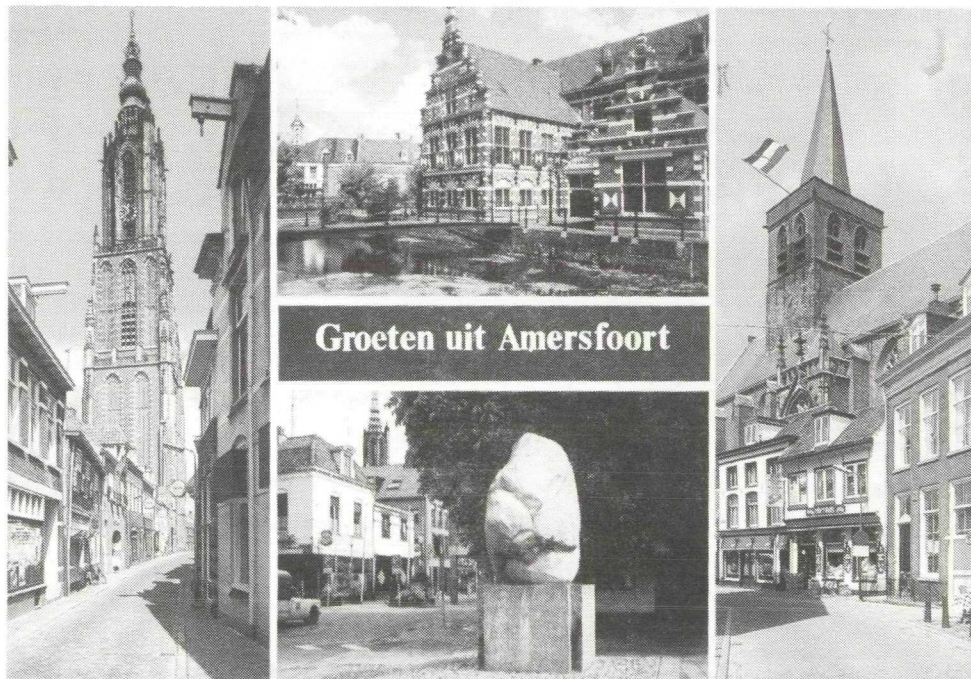
Het was maar een klein gezelschap, dat op zaterdag 14 mei l.l. deelnam aan de door ons georganiseerde wandeling door het monumentale Amersfoort.

Onder leiding van de heer Ebbe de Boer van "Het Gilde Eemland" werden we langs unieke gebouwen door straatjes en steegjes geleid. Het was niet alleen dat er werd gewezen op dat buitengewone, maar ieder object had zijn geschiedenis, en daar wist de heer de Boer heel goed raad mee. Een waar genoeg om met zo iemand deze wandeling te maken, en het was nog zulk prachtig weer ook.

Amersfoort bestaat dit jaar, evenals ons Soest, 960 jaar.

Beide plaatsen worden in dezelfde oorkonde voor het eerst genoemd, namelijk in de oorkonde van het jaar 1028. Amersfoort kreeg later stadsrechten, maar Soest bleef een dorp, natuurlijk.

"Gilde Eemland" zal in de komende zomer twee keer per week rondleidingen door Amersfoort organiseren, en wij kunnen zo'n wandeling iedereen van harte aanbevelen.

WATEREN IN SOEST

door Ds. J.J. Bos.

Inleiding

In de samenstelling van den bodem van ons vaderland, onderscheiden de Geologen drie soorten van gronden, te weten, de tertiaire, de diluviale, en de alluviale gronden. Van de tertiaire grondvorming vindt men slechts enkele sporen in het oostelijk deel van Overijssel en Gelderland, alsmede in het zuidelijk deel van Limburg. Van de diluviale vorming vindt men de bewijzen vooral in het midden, het oosten, en het zuiden van Nederland; dat zijn de zandgronden, de met heuvels bedekte of meer vlakke heiden, eens, volgens sommigen, met bosschen bedekt, waarvan ik evenwel nooit eenig spoor heb gezien. Het alluvium echter beslaat eene kleine helft der oppervlakte; het ligt overal op eenen grondslag van diluvium, doch wisselt op verschillende punten zeer in dikte af; nabij Gorinchem heeft men eene dikte van ongeveer 100 el gevonden, en in Noordholland slechts de helft.

Deze jongste geologische formatie is tamelijk duidelijk te onderscheiden, in: a. bovengrond, door de landbouwkundige bearbeiding belangrijk gewijzigd, eigenlijk uit zoogenaamde steigeraarde bestaande; b. hooge en lage venen, ontstaan uit planten, struiken, en boomen, die onder water stierven; c. zee bezinkingen, door den invloed van winden en getijden, of uit door de groote rivieren afgevoerde stoffen, ontstaan, waartoe ook de zandbanken, de zeeduinen, en de zandverstuivingen midden in het land, behooren; d. de rivierbezinkingen, waar de getijden geenen invloed op uitoefenden, de beekbezinkingen of groengronden, meestal zandiger dan de groote stroomen. Deze lange inleiding zal wat nu gaat volgen, en meer onmiddellijk op Soest betrekking heeft, duidelijker maken. Diluvium en alluvium ontmoeten elkander hier. In den ijstijd hebben de waterstroomen van de Noordzee, op dit punt, als het ware gestreden, tegen de waterstroomen die van den Rijn kwamen; beiden brachten, met de gletschers, steenbrokken mede; uit Scandinavië, ja, maar ook van de bergen langs den Rhijn, uit België, én Noord-Frankrijk.

De grootere en kleinere steenbrokken, die nu nog overvloedig op dit terrein gevonden worden, bewijzen dat de gletschers hier, als van beide kanten, elkander ontmoet hebben, en hunnen steenlast hebben laten zinken; zelfs eene soort van moraine is hier en daar niet te missen. Over deze gezonkene steenbrokken hebben de waterstroomen, in vóórhistorische tijden, leem en zand opgehoopt, en zóó ontstond die rij heuvels, welke reeds in Gooyland en Eemland, noordelijk van de Hooge-Vuursche aanvangt, en over Soest, en de Soester- en Amersfoortsche bergen, in zuid-oostelijke richting, voortloopt, over Maarn, Darthuizerberg, Leersum, Elst, Rhemmerden, en Rhenen, tot de Grebbe toe. (Staring, De Bodem van Nederl. II 46).

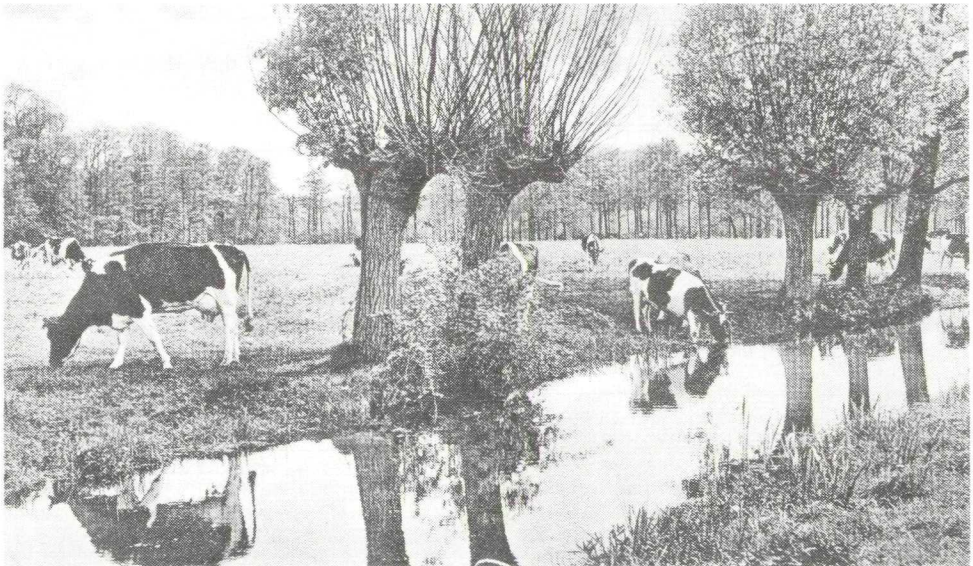
Die heuvels zijn zeer ongelijk van hoogte: de Lazarusberg is 20 M hoog; de Enghenberg 18 M; de Lange Duinen 18 M; Soesterberg 64 M; de Vakken 47 M; het Kamp 23 M; en de Galgeberg, bij Amersfoort, 49 M. (Kaart van het Topogr. Bureau Blad 32).

De kern van al deze heuvels bestaat vermoedelijk uit grootere en kleinere steenbrokken, waarover de vloedgolven, in den loop der eeuwen, zand en grind hebben uitgestort (Utr. Volksal. 1846 . 138, 139). In het einde der 9de eeuw heeft Broeder Hamarkerus in het groote woud Furs (Vuursche), reeds, wat hij noemt "het groot steenen altaar" gezien, dat daar thans nog, in het midden van het dorp, te aanschouwen is. Even zulke groote steenklompen heb ik zien liggen in het Soesterveen, waarvan er twee later door den eigenaar van "De

Paltz" zijn weggevoerd, en geplaatst aan weerszijden van den ingang der oprijlaan naar het Huis: wie den straatweg van Soest naar Soesterberg volgt, gaat er langs.

De beruchte Amersfoortsche kei, van Everard Meyster, is mede uit den berg, nabij die stad, afkomstig. En onder de heuvels van Soesterberg is er een, waarvan een bejaard landbouwer van Soest mij eens zeide, dat er een gat in gegraven was, waar de Soesterkerk wel in staan kon, alléén door er keien uit te halen voor de zeeweringen te Spakenburg, en aan den mond van de Eem; ik heb mij later overtuigd dat die man niet had overdreven. Ook werden in Soest, evenals in Drenthe, keien gebruikt als fundament van woningen. Tusschen 1860 en 1870 is daar een zeer oud huis afgebroken, gelegen in het Kort-Eind, het derde huis van den Amersfoortsen straatweg; het is nu een kampje weiland. Oorspronkelijk is het boerenwoning geweest, maar was toen eigendom der Diaconie, die het in drie woningen voor armen had verdeeld. Bij het afbreken bleek, dat de buitenmuuren rondom stonden op groote, min of meer platte, keisteenen, waarvan de grootsten naar het daar tegenoverliggende "Roode Haantje" zijn verhuisd. Er is een tijd geweest dat dat keien en kiezelsteen graven uit die bergen, om ze met wagens en karren naar de Melm te brengen, en aan schippers te verkoopen, zoo druk liep, dat de Staten der Provincie het, bij eene Ordonnantie van 22 Mei 1604, verboden; en dat het op 14 Maart 1617, en 22 Jan. en 14 Febr. 1634, nog noodig was dat verbod te vernieuwen (Groot Utr. Pla.boek I 659).

En van al de wateren, die in den grijzen vóórtijd dezen bodem bedekten, dien door de kracht van winden en golven uitgroeven of ophoogden naar willekeur, is thans niets meer over, dan de beken in de Geldersche Vallei, en, van Amersfoort af, de rivier De Eem; het Oude Grachtje; en waarschijnlijk ook het weteringetje, dat, uit het Veen, langs Enghendaal, De Bunt, en den Zwarteweg, nabij den Krommer, door de weilanden en de Malesluis, in de Eem uitmondt. Wij gaan nu die drie laatste waterloopen afzonderlijk beschouwen.

De Eem

De rivier de Eem maakt over eene lengte van ruim twee uren gaans, de grensscheiding uit tusschen Soest, en de oostelijk van haar gelegene Gemeenten Baarn en Hoogland; zij verdient daarom het eerst besproken te worden.

Men zegt van deze rivier, dat ze ouder is dan de Zuiderzee, en men zegt dat met het volste recht. Zij wordt reeds genoemd in den Gift-brief van Karel de Groote, d.d. 7 Juni 777, waarbij hij aan de Kerk van St. Maarten te Utrecht, eenige landerijen en bosschen schenkt, gelegen "in villam dictam Lisidunum, in pago qui vocatur Flehite, super alveum Hemi"; wat Gerard van Loon, in zijne Aloude Hollandsche Historie, vertaalt: "in het landschap Lisiduna, in het gewest Flehite op den stroom Hemi", welke goederen verder worden opgenoemd, en gezegd gelegen te zijn, "de ambabus partibus Hemi", dat is "aan weerszijden van de Eem". (Heda, Historia, Episcoporum Utr. pag. 41). Van de Zuiderzee echter wordt beweerd, dat ze eerst na de elfde eeuw tot eene binnenzee is geworden; ja, volgens anderen, dat men tot in 1250 of 1255 nog, "met een rachter of dalye, dat is, met "eene pols, of eene plank, van Enkhuijsen naar Stavoren konde gaan." (v. Bemmell, Beschrijv. v. Amersf. 795, 796).

Men moet zich echter de Eem in 777 niet denken als de reeds kalm tusschen twee dijken voortloopende rivier, zooals ze nu zeker reeds sedert vier of vijf eeuwen is; integendeel, ze zal toen nog wel, alléén bij zeer lagen waterstand, iets geleken hebben op wat wij nu kennen; maar bij hoogen waterstand, was wellicht de gansche Geldersche Vallei nog wel rivier, en evenzoo onder Soest, Hoogland, Baarn, en Bunschoten, alle polders, die nu weide- en hooilanden zijn. De Eem schijnt weleer begonnen te zijn nabij De Grebbe, waar men heden nog een watertje vindt, dat de Kromme Eem genaamd wordt, en dat zich vereenigt met de Bisschop-Davids Grift, en zóó over Veenendaal en Woudenberg, door de Luntersche- en Heiligenbergerbeken, in verband komt met Amersfoort en de Eem.

Ten minste, in 998 was de heuvel Hohorst, (De Heilige Berg), nog gelegen tusschen eenen drabbigen stroom, en een onafzienbaren poel, en kon niet dan met een vaartuig worden bereikt. (Alpertus; bij Perts, Monumenta Germaniae. VI. 707). De Beken ten zuiden van Amersfoort, en de Eem ten noorden van Amersfoort, zijn te beschouwen als de geulen, of killen, die in den bodem zijn achtergebleven, van den arbeid der wateren van den Rhijn, die eens van de Grebbe af, door de nu zoogenaamde Geldersche Vallei in Eemland, en wat nu de Zuiderzee genoemd wordt, zich eenen weg naar de Noordzee hebben gebaand, en zich waarschijnlijk bij Schokland daarin hebben uitgestort, waarvan dan Emmeloord, op dat eiland, nog heden zou getuigen.

Als vroegste poging van menschen, om het geweld der wateren, naar de zijde van den Rhijn, min of meer te breidelen, mag beschouwd worden wat Arend van Slichtenhorst, in zijne "Geldersche Geschiedenissen", mede deelt: "Eenige doen daerbij, (nl. bij het verhaal van eenen geweldigen watervloed), dat de inwoonders ten dien tijde, (nl. 860), om telkens zulk een gevaer en in-breuk niet af te wachten, den Rhijn in de Leck gingen af-leijden, ende dat alsoo door 't opzwellen van de Leck de middel-Rhijn allensekens is verminderd en toe-gestopt. Doch anderen houden de Leck ouder, ende lang te vooren door (Cnaeus) Domitius Corbulo Veldheer van Keyser Claudius te zijn gedolven." (Slichtenhorst, Geld. Geschied. IV 12, bl. 40).

De wateren van den Rhijn hebben zich nochtans later nog vele malen, over dezen bodem, eenen weg naar zee gebaand. Bekend is eene over-

strooming in 1322, IX Calend. Junii (op 9 Juli, zegt van Bommel). (Matthaeus, Rerum Amorf. Script. 76. v. Bommel, Beschr. v. Amersfoort II. 931, 935).

Ook in 1477 was er een watervloed, "zooals men te voren nooit aanschouwd had". Hetzelfde wordt ook gezegd van den vloed op Allerziedag, in 1532. In 1540 braken alle dijken in Eemland en Gelderland door. Op 5 Maart 1595 bezweek de Rhijndijk, bij Rhenen en Wageningen, waarvan wederom eene geweldige overstrooming het gevolg was.

Na dezen laatsten geweldigen watervloed, werd wel "de kaay ofte dam, (bij Wageningen), in eenen steeuwigen en breeden dijk veranderd, maar in 1643 en 1651 herhaalde zich dezelfde ramp; en al wederom door doorbraak van den dijk bij Rhenen. (Slichtenhorst, Geld. Geschied. I. 166, Matthaeus, Rerum Amorf. Script. 77 v. Bommel. Beschr. v. Amersf. 951).

Daarop hebben de Staten, ingevolge een verzoek van Amersfoort, Leusden, Woudenberg, en Renswoude op 7 September 1652, een "Octroy" verleend, tot het leggen van eenen zoogenaamden "Slaperdijk", die beginnen zou "omtrent den Dwarsweg, tot aan de Groote Haar van Renswoude, en voorts van Wolfshaar langs Veltjensgraaf tot aan de Renswouwsche steeg, en soo veel verder, als sulks noodig, en raadsaam sal worden bevonden, met een sluijs in de Joffr. Wijck daartoe gerequireert." En bij "Placaat" van 9 Februari 1653, bepaalden de Gedeputeerde Staten 's Lands van Utrecht, welke "Schouten en Huijsluijden" op den Slaperdijk moesten verschijnen, -- want dezelfden moesten ook op denzelfden dag, bij "Placaat" het doorsteken of beschadigen van den Slaperdijk verbieden. Zoodat ook deze waterkeering alweder hare zorgen medebracht. Op 20 December van hetzelfde jaar, maakten zij er eene "Ordre en Reglement" op, dat, op 1 April 1707, een "Appointement" noodig had, tot "elucidatie" van art. 11, terwijl eindelijk de Gedeputeerde Staten, op 23 Februari 1714, eene "Resolutie" uitvaardigden, behelzende twee Instructies, nl. ééne voor den Opzichter van het Peil te Woudenberg, en ééne voor den Schutmeester aan "De Roode Haan". (Groot Utr. Plac. boek, II. 172, enz.).

Op 22 Februari 1711 brak echter de verzwaarde Rhijndijk opnieuw door, en op 11 Januari 1714 sloten de Staten van Utrecht en Gelderland eene "Conventie", over het toemaken en verzwaren van den dijk tusschen Wageningen en De Grebbe, en het maken van eene waterloozing door den Slaperdijk naar Amersfoort, en door de Eem naar de Zuiderzee; alles te maken "simul et semel et pari passu". De landerijen boven den Slaperdijk zouden dan jaarlijks aan den Kameraar van de Eem voor Eemgeld betalen, één stuiver per Morgen.

Dat die verzwaarde, en nogmaals verzwaarde, dijk, toch het Rhijnwater niet voor altijd van Eemland keeren zou, is op 5 Maart 1855 gebleken.

Des namiddags, te 4 uren ongeveer, brak hij opnieuw door tusschen Rhenen en Wageningen, de Duitse Rhijn en de Geldersche IJssel liepen over; niet alleen de Neder-Betuwe, Tielerwaard, Maas en Waal, Bommelerwaard, maar ook de zoogenaamde Geldersche Vallei, werden overstroemd, zoodat aan weerszijden van de Grebbe-linie alles blank stond, en Veenendaal, Renswoude, Scherpenzeel, Woudenberg en Leusden, voor een groot deel overstroemd werden. Zelfs in Amersfoort stond het water op sommige straten, en in een aantal huizen en evenzoo was het op de lagere gronden van Soest, Baarn, en Eemnes.

En het bleef alzoo totdat de Rhijndijk weder gedicht was. In Soest was een groot eind van den Zwarteweg overstroemd; de boerderij "Het Klooster", in de Kerkebuurt, stond bijna in het water; en meer naar Soestdijk kwam het tot aan den Brinkweg; ja, bij De Schans liep het er over; de beide Melmen waren eilandjes, niet dan met schuitjes te

bereiken; en eerst na vele weken was die waterplas weder weggevloeid. Gezien hebbende met welke wapenen, en met welken uitslag, de bewoners van deze gewesten, naar de zuidzijde van ons vaderland, aan het geweld van wind en golven, om het rustig bezit van akkers en weiden, weerstand boden, willen wij nu ook beproeven eenig begrip te krijgen, van hunnen strijd tegen de wateren die uit het noorden kwamen. Immers vooral van deze zijde dreigde voortdurend groot gevaar.

Het is niet zeker dat de stormwind en de watervloed van 3 November 1170, die het zeewater met zulk een kracht naar binnen dreef, dat dijken en dammen bezweken, ook Eemland heeft gedeerd, doch waar de golven met geweld sloegen tegen de muren van het hooggelegen Utrecht, zoodat in de grachten dier stad kabeljauw, en andere zeevisch, met de zegen gevangen werd, is het toch niet waarschijnlijk dat het geheel verschoond bleef. (Tijdschr. v. Gesch. enz. van Utrecht, 1853. 519). Maar de verschrikkelijke stormwind, die, in Mei van het jaar 1173, het zeewater met groote kracht landwaarts injoeg, ten gevolge waarvan het Sticht, dat reeds gedeeltelijk onder water stond door de overstromingen van den Rhijn en de Maas, in eene volslagene zee herschappen werd, heeft toch zeker Soest niet gespaard. Er werd reeds aan eenen tweeden zondvloed gedacht, want eerst drie dagen later begon het water te zakken. (Tijdschr. v. Gesch. enz. van Utrecht, 1853. 421).

Aan het eind van het jaar 1367 heeft de noordwestewind gewoed, met eene onstuimigheid dat de jongste dag scheen aangebroken. Torens, molens, kasteelen, sterke boomen, werden in éenen nacht omver geworpen; het hollende zeewater sloopte alles waar het bijkwam, en bij Elburg en Harderwijk werd een groot deel van het vasteland weggespoeld. Het getal van de verongelukte schepen, en de schade daardoor veroorzaakt, was noch te tellen, noch te begrooten. (Slichtenhorst, Geld. Geschied VII, 145).

Geen wonder dat men, na zulke rampen, besloot om te beproeven wat menschenmacht, ook naar de zijde van de zee, tegen het geweld van wind en golven zou vermogen. Bestond de Diemer-Zeedijk reeds in 1307, in Eemland kwam, met hetzelfde doel, de Spakenburgsche en Bunschoter Veen- en Veldedijk, ruim eene eeuw later, tot stand. (Groot Utr. Placboek. II. 1, enz., 40 tot 62). Hij wordt vermeld in eenen:

1. Brief van Frederick van Blanckenheijm aangaande den gemaakten Spakenburgschen Zeedijk, luidende als volgt: "Frederick van Blanckenheijm, bij der genade Goids Bisscop te Utrecht, maken kond allen luden, ende bekennen mit desenonse opene brieven voor ons, ende voor onse nakoomelingen Bisscoppen te Utrecht dat onse burgers van onse Stad van Amersfoort, die van der Eembrugge met hoeren Gerechte, die van Zeldert mit hoeren toebehooren, boven en beneden des weges, die van de Haar en Duijst mit hoeren toebehooren, die lantgenoten, die in desen voorgem. Gerechten geërft ende gelegen zijn, van onse beede en liefde wille, en niet van eenigerhande rechtswegen, tot desentijd eenen dijk geslagen hebben voor die Zee tot Spakenburg, om noots wille ons lants; ende bekennen mede, voor ons ende voor onse nakoomelingen Bisscoppen te Utrecht, dat dese voorgen. van den voorsz. dijk te holden, ofte maken, of daartoe te gelden, voort meer onbelast sullen wesen, en bliven tot eeuwigen dage, sonder eenigerhande argelist. In oirconde des briefs, met onsen segel besegelt. Gegeven tot Deventer in 't jaar ons Heeren 1409 den 5 dag in der maant van April."

Uit dezen Brief blijkt, dat de burgers van Amersfoort, met die van het Gerecht van Eembrugge, van Zeldert, van de Haar en Duijst, niet lang te voren, op verzoek van en uit genegenheid voor dien Bisschop,

en niet uit eenigerhande wettelijke verplichting, "eenen dijk geslagen hebben voor die Zee tot Spakenburg, om nootswille ons lants", en dat zij dáárom ten eeuwigen dage niet mochten bezwaard worden met het onderhouden en herstellen van, of het betalen voor, dien dijk. Op dezen Brief volgde:

2. Brief van Rudolph van Diephout, Bisschop te Utrecht, rakende de onderhoudinge en schouwe van den Spakenburgsen Zeedijck, in den jaare 1433 op Sinte Gregorius avond. (N.B. In dezen Brief wordt bepaaldelijk gezegd dat "die van Bunschoten" den dijk moeten onderhouden).
3. Nadere Brief van den voorsz. Bisschop Rudolph van Diepholt, op het onderhouden en schouwen van den gemelte Spakenburgsen Zeedijk, in den jaare 1435, op Sunte Servaasdag.
4. Certificatie, inhoudende attestatie van verscheijde luijden, onder den Gerechte van Bunschoten geërft en geland, hoe die Spakenburgse Zeedijk bij die van Bunschoten is onderhouden geworden, in den jaare 1459 des maandags na St. Laurensdag.
5. Compromis op den Maarschalck van Eemland, (Jacob van Zuijlen van Nijevelt, Maarschalk van Amersfoort en Eemland), en acht andere Arbiters, aangaande eenige differenten wegens het maken en onderhouden van den Spakenburgsen Zeedijk, den 23 Maij 1467.
6. Uijtspraak van den Maarschalk van Eemlant over de voorsz. differenten, ingevolgen van het evengemelte Compromis, den 2 August. 1467.
7. Over(een)komste gemaakt bij de Stad van Uijtrecht, de stad van Amersfoort, en Bunschoten, mitten Landgenoeten in Bunschoten, op de Regeering van den Veen- en Veld-dijk, in dato den 6 Juni 1501.
8. Accoord gemaakt tusschen de Gecommitteerden van Utrecht, Amersfoort, en Bunschoten, aangaande den Schouwdag van den Veldendijk, den 20 May 1530.
9. Schouwbrief van den Stadhouder, Eerste en andere Raden in den Hove Provinciaal van Utrecht, rakende de schouwe op den Veld-dijk, den 29 April 1531.
10. Schouwbrief als vooren, van den Veldtdijck en Veendijck, gearresteert den 26 Maij 1533.
11. Ordonnantie van Keijser Karel, op de onderhoudenisse van den Veen- en Veld-dijck, in dato den 18 Oktob. 1533.
12. Ordonnantie van den Hove van Utrecht, waar bij de voorsz. Ordonnantie van Keijser Karel geconfirmeert en geamplieert word, den 8 Junii 1535.
13. Sententie Arbitraal van den Bunschooter Veen- en Velden-dijk, geaprobeert bij de Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht, den 25 Augustus 1603.
14. Regeste en Appointement van de Edele Mog. Heeren Staten en de Gedeputeerden, rakende de onderhouding van den Veen- en Velden-dijk, ingeolge van de voorsz. Arbitrale Sententie, den 15 August. 1666 en den 30 April 1667.
15. Resolutie (op 18 Juni 1657), genomen bij Schout en Gerechte van Eemnes-Binnendijcks, door de Heeren Gedeputeerden van de Ed. Mog. Heeren Staten 's Lands van Utrecht geaprobeert, om des winters het Zeewater in te laten loopen, den 19 Januar. 1659.

(wordt vervolgd)

